

տեսանքներ պէտք է յառաջ բերէ: Կրօնն ընկած է՝ կնշանակէ կրօնի քարոզիչները վատ են, անպէտք են, կնշանակէ պէտք է պախարակել, հայհոյել նոցա. ահա այն պատասխանը, որ սովորաբար դրուում է այս լուրջ հարցին. քայց պատասխանն է այդ միթէ, օգնում է միթէ որեւէ կերպով տիրող վիճակի քարոքմանը. հարկաւ ոչ: Հոգեւորականն է արդեօք մեղաւոր թէ աշխարհականը՝ յամենայն դէպս իրողութիւնը կայ մէջտեղ, եւ էականը մեզ համար այն է՝ ցանկալի՞ իրողութիւն է դա արդեօք եւ մենք պէտք է նորա մնալուն եւ զարգանալուն նպաստենք, թէ առաջն առնելու վրայ մտածենք, քանի ուշ է: Հարկաւոր է մեզ քրիստոնէական կրօնը թէ ոչ՝ քսան տարի առաջ այդ մասին խօսք լինել չէր կարող. ազատամիտ մարդիկ քննադատում էին արդի եկեղեցական կեանքը եւ նորա մէջ քաղմութիւն թերութիւններ էին գտնում: ցոյց էին տալիս թերութիւններ ամէն կողմ՝ եւ պախարակում այն նպատակաւ, որ ուղղուին, եւ եկեղեցին կենդանանայ ու կենդանիազոյցութիւն գործէ: Այսօր հանգամանքները բոլորովին փոխուել են. թերութիւններ ցոյց են տալիս ոչ թէ ուղիւն համար, այլ որպէս զի ստացուցանեն, թէ եկեղեցին ինքն անպէտք է ու հնացած, եւ այն կրօնը, որ նորա մէջ քարոզուում է՝ չի համապատասխանում այժմեան կեանքի պահանջներին, այլ իբրեւ մի աւելորդ քնո ծանրանում է նորա վերայ, ուստի եւ կրթութեան միջոցով պէտք է ազատել ժողովրդին այդ քնոց: Ինքնախաբէութեամբ շփակենք մեր աչքերը. այս հայեացքը կայ եւ եթէ դեռ տեսականապէս մի փոքրիկ խումբ լուսաւորեալների մէջ է քարոզուում, գործնականապէս մուտք ունի շատ ընդարձակ շրջաններում, ժողովրդի ամենատեղէտ, աշխարհից հեռու կարծուած խաւերի մէջ եւս: Որտեղ ասէք հարց չեն դնում այսօր՝ կայ Աստուած թէ չկայ, ու պատասխանը հեշտութեամբ գտնելով եզրակացնում: որ ուրեմն պատ պահելն էլ, եկեղեցի գնալն էլ, մոմ վառելն ու զանազանակ ծագելը՝ բոլորն աւելորդ են, որ մեղք ասածդ յիմար խօսք է, եւ ինչ սիրող ուզէ կարող ես անել: Ինչպէս

եղաւ, որ մենք այսպէս շուտ այստեղ հասանք:

Մի ժամանակ, երբ եկեղեցւոյ կարգերը քննադատել սկսեցին՝ զանազան խոհեմ մարդիկ, որոնք զգուշացնում էին թէ վերջը վատ կլինի, քայց նոցա ծայնը լսելի չեղաւ, որովհետեւ հակառակորդները նախ այն տալաւորութիւնը չէին ստանում, թէ նոքա համոզմունքով են պաշտպանում հնութիւնը, եւ ապա կային քաներ, որ ծածկել կարելի չէր, եւ ծածկելն իբրեւ սկզբունք դնելը ամէն քրեփոխութիւն եւ յառաջադիմութիւն արգելող միջոցութիւն պէտք է համարուէր: Ուստի զգուշացուցիչ ծայններն աւելի նպաստեցին, որ քննադատութիւնը կրկնապատիկ եռանդով յառաջ տարուի եւ նորա կողմնակիցների մէջ սովորանայ այն համոզումը, թէ մի ճշմարիտ եւ սուրբ գործ են կատարում՝ կեղծիքի եւ խաւարի դէմ՝ են կռուում: Այսօր մեր աչքի առաջ է նոցա կռուի արդիւնքը—եւ աւելի քան անմխիթարական է այդ արդիւնքը: Հարկաւ անմոտութիւն կլինէր կարծել, թէ այն ահագին յեղափոխութիւնը, որ տեղի է ունեցել մեր հատարակական կեանքի մէջ՝ մի քանի հեղինակների եւ լրագրական գործիչների շնորհն է. կենցաղական հագար ու մի պայմաններ այստեղ դեր են խաղացել, եւ մի ժողովրդի կեանքն իւր քաղմակողմանի քարոզութեամբ բոլորովին պարզուած չի լինի, եթէ այդ պայմաններից միայն մի քանիսը ինկատի առնենք: Անուրանալի է այնուամենայնիւ, որ հրապարակախօսութեան միջոցաւ եղած քննադատութիւնը մեր ժողովրդի աչքը քաց է արել շատ քանի համար, եւ եթէ նորա օգուտն այն է միայն, որ Աղամի նման տեսնում է իւր մերկութիւնը, քայց դորանով միխիթարուած եւ հոգեպէս ու քարոյսապէս աւելի զօրեղ չի զգում՝ իրեն քան առաջ՝ այդ չի նշանակում՝ ի հարկէ, թէ պէտք չէր նորա աչքը քանալ, այլ միայն, թէ հարկաւոր զգուշութեամբ չէ կատարուել այդ, եւ կատարողները լաւ չեն հասկացել ինչ են անում՝ եւ ինչ նպատակի հասար. իսկ այժմ՝ երբ նոցա առաջ կանգնած է մերկ մարդը՝ փոխանակ մոտածելու վերջապէս, թէ ինչպէս ծածկեն նորա մերկութիւնը, ջանք են գործ

դնում՝ համոզելու, որ ամենեւին փաստ չէ մերկ լինելը եւ նա ոչ ամաչելու եւ ոչ Աստրծաց թագնուելու կարիք ունի, որովհետեւ այդ կարիքն էլ կեղծաւոր մարդիկ են հնարել, որչափ մերկ՝ այնչափ քնուկան, այնչափ ազատ եւ այնչափ լաւ:

Իրան չէ միթէ, որ շատերն այժմ՝ այսպէս են դատում՝ մեզանում եւ երբ մէկը համարձակուում է հակառակն ուռուցանել կեղծաւոր, խաւարամիտ անուանելով քերանք փակում են: Հարկաւ եթէ քարոյական կեանքի մէջ յառաջ եկած ախուր երեւոյթները ցոյց տաս՝ ոչ որ գուցէ չի խոստովանի, թէ հակակրօնական հայեացքների արդիւնք են նորա, այսպիսի հայեացքների պաշտպանները միշտ աշխատել են ցոյց տալ, որ կրօնի եւ քարոյականութեան մէջ ոչ մի կապ չկայ, որպէս զի մարդոց քարոյական գագուցն նոցա քարոզութեան դէմ չորորդէ, քայց ի՛նչ է ցոյց տալիս իրողութիւնը՝ ինչպէ՞ս է այն ամենաքաղաքակրթեալ հասարակութիւնների քարոյական վիճակը, որոնց վերայ քրիստոնէական կրօնն այլ եւս ազդեցութիւն չի գործում:— Սակայն մեր ժամանակի մարդիկ կենդանի իրողութիւնների համար աչք չունին, այլ տրամաբանական փաստերով են խօսում: Ուստի մենք եւս այդ իրողութիւնները թողած պէտք է հարցնենք՝ արդեօք ի՛նչ փաստերով այն եզրակացութեան եկանք, թէ քրիստոնէական կրօնը, որ դարերով կեանք է առել մեր ժողովրդին, գուրկ է այժմ՝ կեանքից, անհիմն ու հնացած, արդեօք նորա դէմ խօսողները ծանօթ են նորան ի ժողով ուսումնասիրել են ուշի ուշով նորա աւետարանական հիմունքները եւ եկեղեցական կեանքի մէջ կատարած դերը: Հարկաւ ոչ: Ո՛ւր չէ յայտնի, թէ ինչպիսի գաղափարն ազդեցութիւն է տեղում՝ քրիստոնէական կրօնի նկատմամբ մեր հասարակութեան թուր դասերի մէջ անխաբ: Հայ երիտասարդ սերունդի ամենաստուար մասի վերայ ոչ ընտանիքը որ եւ է կրօնական ազդեցութիւն է ունենում, ոչ դպրոցը եւ ոչ շրջապատող կեանքը: Երասերն անցնում են կրթութեան թուր աստիճաններով եւ համալսարան են աւարտում: Առանց տարրական գաղափար անգամ ստանալու

իրենց կրօնի մասին եւ միայն կողմնակի գիտութիւնների ու գրքերի միջոցաւ լսած լինելով, որ քրիստոնէական եկեղեցին միջին դարերում ընկացել է աշխարհի վերայ, քոնսարքել է մարդոց խիղճը, լուսաւորութեան գործը խանգարել եւ հազարաւոր անմեղների կենդանւոյն այրել է, եւ ահա գալիս են ու նստած ելած քարոզում ամէն տեղ, թէ պէտք է քանդել այդ եկեղեցին, որ արգելք է յառաջադիմութեան եւ միլեոնադութեան ոգի սրնուցանող: Ընդունենք կրկին, թէ թուր մեղքն այստեղ հոգեւորականութեանն է, որ կրօնի կանոնաւոր ուսուցման մասին հոգ չէ տարել, որպէս զի այդ երիտասարդները քրիստոնէութեան քուն ոգին ըմբռնէին եւ ճշմարիտ աւետարանը խեղաթիւրածից՝ Զրիստոսի իսկական եկեղեցին հռոմէական փեղեղակալ քաղաքականութեան ստեղծուածից զանազանել սովորէին: Բայց չէ՞ որ այդ քարծրագոյն կրթութիւն ստացած մարդիկ պէտք է հատկանային գոնէ, թէ չիմացած քանի մասին դատելն անտեղութիւն է, եւ մի ժողովրդից խլել նորա սրբութիւնները, առանց նախօրօք քննած եւ հետազօտած լինելու, թէ ի՛նչ տեղ են քոնում՝ նորա կեանքի մէջ՝ անիրաւ գործ:

Այս անիրաւութիւնն ահա մի քանի տասնեակ տարի է որ անգիտակցօրէն գործ է դրւում մեզանում, վերջին ժամանակներս մանաւանդ աւելի եռանդով եւ աւելի ընդարձակ շափով: Կարող ենք հաւատացնել, որ ի նկատի չունինք այստեղ այս եւ այն խմբի կամ՝ կուսակցութեան պատկանողներին, այլ սոնում ենք մեր կրթուած դասն ընդհանրապէս՝ համագումար լինելով, որ յաճախ մեզանում ամենախիստ պահպանողական համարուած մարդիկ անգամ թոյլ են տալիս իրենց խօսքեր եւ գործեր, որոնք ահագին զայթակողութեան պատճառ են լինում եւ մշտքերի մեծ շփոթութիւն յառաջ բերում իրենց շրջապատողների մէջ: Ի՛նչ է, սոսում աւետարանն այդպիսիներին, դու եթէ լաւ մտածես, կանանիս որ կեանքի մէջ շատ խնդիրներ կան քո ստացած գիտութեան համար անլուծելի, որտեղից է գալիս կեանքը եւ ո՞ր է գնում՝ ի՛նչ է եւ ի՛նչ է պահանջում

քեզնեց, այդ դու չգիտես. մէկը կայ միայն, որ քեզ սովորեցնել կարող է: Եւ ո՛չ միայն սովորեցնել, այլ եւ տանել քեզ դէպի քո կեանքի նպատակը, դիմի՛ր նորան եւ նա կը սովորեցնէ: — Իւրաքանչիւր որ ազատ է՝ այս հրաւերն ընդունել կամ ո՛չ. եթէ նախօրօք արդէն որոշ է նորա համար, որ իրեն խաբում են, որ այդ խոստումները սուտ են եւ կեանքի այդպիսի առաջնորդ չկայ՝ ո՛չ որ չի արգելում՝ նորան իւր ծանապարհով գնալ. քայց եթէ եղում՝ սկսում է ուրիշներին եւս քարոզել ու խոտորեցնել այն ծանապարհից, որ աւետարանը գծում է նոցա առաջ՝ արդարութեան տարրական օրէնքը պահանջում է, որ գոնէ այդ դէպքում՝ լըջօրէն ուսումնասիրէ աւետարանը, սեփական դիտողութիւններով մի դրական համոզում՝ ձեռք բերէ, ապա հակառակ խօսէ, եւ ո՛չ թէ իւր ուսումնական հեղինակութեամբ շէմեցնէ ազէտ ունկընդդին եւ խէ նորա կեանքի ուղեցոյց երող ճշմարտութիւնները, զրկէ այն հոգեւոր միջնարտութիւնից, որից ինքն արդէն զուրկ է: Մեզանում՝ այս վերջինն են անում: առանց մեր եկեղեցւոյ անցեալն ու ներկան ուսումնասիրելու, դրսից քերած ծանօթութիւնների հիման վերայ, սկսեցին նորա կարգերը քննադատել, եւ հետեւանքն այն եղաւ, որ շատ քան քանդուեցաւ ու ոչինչ չէնտեցաւ. այժմ՝ եւս անմիտ ջանք ենք գործ դնում, առանց քրիստոնէական կրօնի էութիւնն ու նշանակութիւնը ըմբռնած լինելու՝ նորա հիմունքը խախտել, եւ հետեւանքը պէտք է լինի հոգեւոր ու քարոյական անանկութիւն: Ինչի՞ համար է այդ ջանքը եւ ի՞նչ օգուտ պէտք է բերէ՝ պարզ չէ ո՛չ որի համար. իբրեւ թէ տգիտութեան ու խաւարի դէմ՝ են կռուում. քայց տգիտութեան դէմ՝ կարելի է միայն գիտութեան գէնքով եւ խաւարի դէմ՝ լուսոյ գէնքով կռուել: մինչ այստեղ գործ դրուած գէնքերը նոյն տգիտութեան եւ խաւարի գէնքերն են. «Կոյրք են կուրաց առաջնորդք. կոյր կուրի յորժամ՝ առաջնորդէ՝ սխալէ, եւ երկոքին ի խորխորատ անկանին»:

Եւ մի ահագին խորխորատ քաց է արդէն մեր ժողովուրդի առաջ, նորա մի ստուար դասը կորցրել է հայրերի հաւատը եւ շունի

այլ եւս ո՛չ մի առաջնորդող սկզբունք, որով իւր ծանապարհը գտնէր խոշ ու խութերի միջով եւ կորստեան խորխորատը չընկնէր: Կրթութեամբ դասից մենք չենք կարող պահանջել, որ առաջնորդութեան դեր ստանձնէ, որովհետեւ նա ինքն առաջնորդող սկզբունք չունի եւ գերի է պատահականութեան. քայց պահանջել կարող ենք ամենայն իրաւամբ, որ շարիքն աւելի եւս շմեմացնէ՝ իւր խակ հասկացողութիւններն ու անկշիռ դատողութիւնները կրօնի մասին աւելի ու աւելի ընդարձակ շրջանների մէջ տարածելով: Գաղափարական եկեղեցին, զուտ առաքելական քրիստոնէութիւնն արհամարհել է ի հարկէ միշտ եւ կարհամարհէ իւր դէմ՝ հանած հակառակութիւնները. քայց իրերի քնական կարգի մէջ զաղափարականը, ինչպէս յայտնի է, իւր բոլոր անարատութեամբ չի մնում եւ յաճախ երկարատեւ խնամքի կարօտ է, մինչեւ որ հաստատուն արմատ բոնէ ու զօրանայ. մենք իրաւունք չունինք անտես անել նորա ամենափոքր նշոյլներն անգամ, այլ պէտք է զգուշութեամբ գոնէ եղածը պահպանենք: Զրիստոնէութեան քարի սերմերի հետ մենք յաճախ տեսնում ենք նաեւ որո՞ւմ՝ աճած եւ ենթադրում ենք մեր կարծ խելքով, որ երկուսի ցանողն էլ մէկ է, եւ որովմը չէր լինի եթէ ցորեն չցանէին. ուստի ոտքի տակ ենք տալիս եւ տրորում՝ երկուսը միասին, իբրեւ թէ չարն արմատախիլ անելու հասար, մինչ իրօք սա աւելի ազատ ապարէզ է գտնում՝ դորանով եւ անսրգել տարածում ամէն կողմ իւր ազդեցութիւնը: Մենք պէտք է լաց լինէինք, եթէ կարողանայինք տեսնել, թէ մեր ժողովուրդի մէջ որչափ քարի սերմեր, որոնց ցանկուն, պահպանելուն եւ արդիւնատրելուն համար դարերի աշխատանք է գործ դրուել՝ այս մի քանի տասնեակ տարիների ընթացքում՝ կոսիտ ոտների տակ տրորուել են կամ անհասկացող մարդոց ձեռքով հանուել ու անպիտանացել: Մեր տոկուն, ամէն ցաւերի դիմացող ժողովուրդը ընկճուում է այսօր ամէն մի հասարակ պատահարի առաջ. ինչո՞ւ, եթէ ո՛չ նորա համար, որ իւր քարոյական զօրութիւնը կորցրել է՝ կորցրել է այդ զօրութիւնը նորան տուող կենդանի հաւատը:

Ճամկահայաստանից լուրեր են գալիս, որ այնտեղ հայերը մի կտոր հացի համար թողնում են իրենց եկեղեցին եւ կաթուղի-կութիւն ընդունում: Ինչ կարելի է ասել, ըստ երեւութիւն. անհրաժեշտ կարիքը ստի-պում է նոցա: Սակայն նոցա պապերն եւս շատ անգամ՝ այդպիսի եւ աւելի մեծ կարիք ունեցել են: Բայց հաւատարիմ են մնացել իրենց եկեղեցուն:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՒ

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՏՓԻՒՍԻՑ ԷՋՄԵՆԾԻՆ.

Մարտի 25-ին առաւօտեան ժամը 9¹/₂-ին Հոգեւոր Տէրը բարեհաճեց մեկնել Տփլիս քաղաքից դէպի Սանահին. Վեհափառ Հայրապետին ուղեկցում էին Տփլիսի թեմի առաջնորդ՝ Սրբազան Սուրենեան արքեպիսկոպոսը, Դիւանատան կառավարիչ Արժ. Կորիւն վարդապետը եւ ուրիշ անձինք: Սանահնոյ կամրջի մօտ շրջակայ գիւղերից հաւաքուած էր մեծ բաղմութիւն, որ սպասում էր Հայրապետի շնորհաբեր գալտեան: Արտակարգ զնայքը հասնելով հնադարեան կամուրջին՝ կանգ առաւ եւ Վեհափառ Հայրապետը ցած իջնելով՝ ընդունեց ժողովրդի մատուցած աղ ու հացը: Կամրջի մուտքի վերայ թարմ ոստերից եւ ծաղիկներից մի փառաւոր յաղթա-կան կամար էր պատրաստուած: Ապա Վեհափառ Հայրապետը ձի նստելով, շրջապատուած բաղմութիւ ձիււոր ուղեկիցներով՝ Սանահին զնաց, այցելելու պատմական յիշատակներով եւ անցնելով հարուստ վանքը՝ Բահանայական դասը վանքի մօտ զգեստաւորուած՝ «Հրաշափառ» շարականով Վեհափառ Հայրապետին դէպի եկեղեցի առաջնորդեց. սահմանուած սաղմոսն ու աղօթքն արտասանելով՝ օրհնեց ժողովրդին եւ զնաց հանգստանալու վանքի սենեակներից մեկում, որ ամէն Զանք դործ էր դրուած Մեծ Հիւրին յարմարեցնելու հա-մար:

Երկու օր հանգստանալուց եւ վանքի բո-լոր հնութիւնները նայելուց յետոյ՝ կիրակի առաւօտեան Նորին Ս. Օծութիւնը Իւր հե-տեորդներով՝ ժամը ութին իջաւ Սա-նահնայ ձորը եւ ապա գնացքով ուղեորուե-ցաւ դէպի Ալեքսանդրապոլ: Երկաթուղու կա-յարանի մօտ հաւաքուած էր ահաբեկին բազ-մութիւն. գնացքը կանգ առնելիս քաղաքա-զուխը աղ ու հաց մատուցեց Վեհափառ Կա-թողիկոսին, որից յետոյ ծածկած կառքով, բաղմութիւ ձիււորների, կառքերի եւ ուղե-կիցների հետ մտաւ քաղաք: Առջեից տա-նում էին Հայրապետական խաչն ու զաւա-զանը: Վեհափառի կառքը կանգ առաւ ս. Աս-տուածածին եկեղեցու դրան առաջ, ուր Նա կառքից իջնելով՝ մտաւ եկեղեցի, աղօթեց եւ ապա յաջորդարան առաջնորդուեցաւ հան-գըստանալու: Եւ յորդարանում Վեհափառին ներկայացան պաշտօնական անձինք, եւ ժողո-վրդի ներկայացուցիչներ, որոնց թւում նաեւ մահմեդականներ, յոյներ եւ հայ-կաթողիկոսներ: Բոլորին օրհնեց Վեհափառ Հայրապետը եւ յորդորեց առանց աղագլին եւ կրօնական խըտ-րութեան, սիրով եւ համերաշխ ապրել միմեանց հետ, իրեւ հաւասար քաղաքացիներ եւ հինաւուրց զրաւիներ: Ութն օր մնալով Ալեքսան-դրապոլում, Վեհափառը այցելեց Իւր հօտի բոլոր եկեղեցիները եւ հոգեւորիկ քարոզներ խօսեց խուռն բաղմութեան առաջ:

Ապրիլի 5-ին առաւօտեան ժամը 10-ին Նորին Վեհափառութիւնն ուղեորուեցաւ դէպի Մայր Աթոռ: Վեհափառին ծանա-պարհ ձգեցին Ալեքսանդրապոլի յաջորդ Արժ. Միխիլար վարդապետը պ. պ. քաղաքագլու-խը, զաւառապետի օգնականը, բաղմութիւ քահանաներ եւ ժողովրդի ներկայացուցիչներ: Վեհափառը գիշերեց Մաստարա եւ գիւղերում:

Գիւղական հասարակութեան կարողու-թիւնից աւելի շքեղ էր Հայրապետի ընդու-նելութիւնը Արմաւուրում: Վեհափառի անց-նելու փողոցները զարդարուած էին ուռնու ոստերով. Վեհափառի շքախմբի վերայ աւե-լացել էին եւ Մայր Աթոռի միաբանութեան եւ վանական կառավարութեան ներկայացու-ցիչները—Տէր Թովհաննէս եպիսկոպոս Շիրա-կունի եւ Արժ. Ղեռնդ վարդապետ: Վեհին